

I c 5
Åbo Akademi
Installations-
före-
läsning.

ÖVERTRYCK UR ÅBO AKADEMIS ÅRSSKRIFT 1922

VÄRLDSFREDSTANKEN I ANTIKEN

INSTALLATIONSFÖREDRAG

AV

JOHANNES SUNDWALL

ÅBO 1923

ÅBO TRYCKERI OCH TIDNINGS AKTIEBOLAG

VÄRLDSFREDSTANKEN I ANTIKEN

INSTALLATIONSFÖREDRAG

AV

JOHANNES SUNDWALL

Herr Prokansler, Herr Rektor, Ärade församling.

Årligen vid juletid i halvtannat årtusende förkunnas i kristenhetens länder budskapet av ängeln i höjden «Frid på jorden», ett budskap, i vilket mänskligheten inlägger betydelse och förhoppningar allt efter läge och förhållanden, medan få ägna en tanke åt den historiska bakgrunden till evangelistens skildring och veta att talet om världsfrälsningen och världsfreden, om tidens fullbordan, måste betraktas i sitt historiska sammanhang och icke som en lösryckt underhistoria.

Det romerska riket befann sig sedan snart ett århundrade i en permanent kris, ett orostillstånd med inbördeskrig, som upprevo såväl den härskande staten som rikets provinser och lydländer. Ytterst berodde detta på omöjligheten att styra ett rike, omfattande Medelhavets kulturvärld, gamla världen, med tillhjälp av en författning avpassad som den romerska för en stad (Rom) med närmaste område och med tillhjälp av denna stads befolkning och ståndsklasser. Caesar i all sin storhet hade icke lyckats fastslå bryggan över till en ny tid, en ny författning, hans fall bringar nya strider och ny skräck över världen. Den romerska litteraturen återspeglar den fredslängtan, som redan gripit omkring sig i de härskande samhällslagren. Så kväder redan år 40 Vergilius i sin fjärde eklog om den frälsning han av framtiden hoppas:

«Fyllt är de dagars tal, som spåtts av kumeisk Sibylla.
 Seklers väldiga följd begynner ånyo, och Themis'
 Dotter till jorden vänder igen, guldåldern förnyas.
 Re'n från himlens höjd nedstiger ett ädlare släkte.
 Kyska Diana! Den pilt, som är född och skall bringa att sluta
 Järnets ålder, och gyllene tid all världen bereda —
 Gynna, Gudinna, hans d'ar! Re'n härskar Din broder Apollo.
 Åldrarnas sällaste tid skall, Pollio, börja, då Du är
 Konsul; ett världsårs månar igen sin bana begynna.
 Du skall leda oss så, att dröjande spår av vår ondska
 Svinna, och ländernas krets från ständig fruktan befrias.
 Gudars liv på sin lott skall pilten få, och bland gudar
 Skåda heroer han skall, själv en i den lyckliga kretsen,
 Styra med dygd, som från fädren han ärvt, frednjutande
 jordkrets.»

Det är för konsuln år 40 C. Asinius Pollio och hans nyfödde son, som Vergilius siar om denna framtid, av vilken han hoppas så mycket. Den starka parallelismen förledde kyrkofäderna till åsikten att skalden här profeterat om Christus. Dock tiden var ännu icke mogen för fred, varken Pollio eller hans son blevo räddarna ur nöden, kampen mellan Antonius och Octavianus lågar upp och är ännu icke utfäktad, fredsepoken skjutes åter undan i fjärran. Då striderna åter 39 låga upp, höjer Horatius sin klagan:

«Varthän, varthän på brottets bana rasen I,
 Vi griper åter man till svärd?
 Har icke redan nog av romarblod förspillts
 I striderna till lands och sjöss?»

Redan året förut fantiserar skalden, i en mindre förtröstansfull stämning än Vergilius, om en räddning blott genom en flykt av alla rättsinniga ut till oceanens oberörda öar, där ännu en gyllene tidsålders förhållanden råda, medan anmars överallt på jorden järnets ålder, krigens tid, härskar.

«Redan en andra mansålder förspilles i inhemska fejder,
 Roms stolta välde störtar för dess egen hand», klagar han.

Vemodigt kväder den sjuke skalden Tibullus år 31:

«Ja, hur lyckligt var allt, när Saturnus behärskade världen,
 Innan för vidsträckt färd jorden var banad ännu!
 Tallen ännu ej trotsade då de blånande vågor,
 Icke en svällande duk breddes för vinden då ut;
 Lysten till fjärran land ej for en irrande sjöman,
 Främmande varor ännu ej bar en sviktande köl.
 Tjuren, den starke, ännu ej då under oket sig böjde,
 Hästen ej tuggade än kuvande betsel i mun;
 Stängsel för husen ej fanns, och på åkrarna sattes ej
 skälsten,

Som med en säker gräns delade tegarna av.
 Honungen flöt ur ekarna själv, och hjordarna självmant
 Spenarna fulla av mjölk räckte åt vilande hand.
 Hatet och vreden och kriget ej fanns, och icke en bister
 Smed med sin rysliga konst hamrat en klinga ännu.
 Nu, under Jupiters välde, alltjämt man mördar och sårar;
 Havet är öppet — och nu tusende vägar till död!»

Därför, då Octavianus, av senaten hedrad med binamnet Augustus, efter sin seger avvecklar krigstillståndet och går att bygga upp det romerska väldet efter de svåra kriser, som skakat detta, förefinnes inom det vidsträckta rikets alla folk och klasser en mäktig längtan efter fred och ordning efter all den ofredens förbannelse, som i generationer vilat över människorna. Det var ett av världshistoriens betydelsefullaste moment att Augusti egna personliga anlag och böjelser kom denna fredslängtan till mötes och att i Augustus den rikets räddare och frälsare uppstår, för vilken den allmänna stämningen förefinnes bland rikets innebyggare, så romare som provinsialer. «Frid på jorden» visar sig hans regering bringa mänskligheten. Horatius kan år 17 i sin sekularsång med fog sjunga:

«Redan fred och gammaldags tro och heder,
 Ärbarhet och dygd, som föraktats, våga
 Återvända; rikdom med fyllda hornet
 Leende nalkas.»

Och 3 år senare, medan Augustus befinner sig i västra delen av riket, giver samme skald uttryck för fäderneslandets vördnad för härskaren, som skapat redlighet och välstånd inom riket och tryggt freden:

«Du som gudarnas nåd unnat oss, tryggaste
 Värn för Romulus' stam — Fredstid lycklig
 och lång skänke du, hövding god —»

Med praktisk blick för betydelsen av imponderabilier gav Augustus ett symboliskt uttryckt för fredsströmningarna, i det han lät stänga Janustemplet (visserligen blev det blott för kort tid) och år 17 fira sekularfesten, vars mening sedan gamla tider var att det gamla seklets synder skulle försonas och inbrottet av ett nytt lyckosamt högtidligen invigas. Som ett åminnelsetecken till den världsfred, som med Augusti regering äntligen inbrutit, instiftar senaten det stora altaret i Rom *ara pacis Augustae* år 9.

Med vis återhållsamhet hade Augustus undvikit att i Rom göra anspråk på gudomlig dyrkan, men tiden bragte den med sig. Apotheosen ligger ju oss moderna människor så fullkomligt fjärran, den är oss så ofattlig att vi blott med avsmak tänka på en dylik möjlighet, särskilt vi som i yngsta tider upplevat att tre mäktiga kejsartroner av Guds nåde som korthus blåsts bort av revolutionen. För den tidens människor låg dock en annan uppfattning närmare, som icke så strängt skilde åt mellan människan och gudomen. Det augusteiska tidevarvets romantiska strömning med dess idealisering av härskaren som gudarnes vederlike var intet kryperi utan allvarligt menad. Varje tvivel på sådana rösters uppriktighet skingras, då från alla rikets kanter samma lov strömmar här-

skaren till möte för den fredens välsignelser hans regering bragt efter orostider. För att icke tala om den överdrivna egyptiska titulaturen, som enligt urgammal sed appliceras på Augustus som pharaoners och ptolemaeers arvtagare, så se vi t. ex. de mindre-asiatiska urkunderna bringa ungefär samma stämning till uttryck som den romerska litteraturen, nämligen att Augustus på skräckens tid, efter all hopplöshet och modlöshet och hotet om undergång, givit mänskligheten en ny tidsålder av frälsning och fred och pånyttfödelse. Han vore sänd genom den gudomliga försynen åt mänskligheten som en högsta gåva, dess «frälsare» och «välgörare», som givit världen ett nytt utseende, uppfyllelsen av förhoppningarna, till lycka i nuet och glad förtröstan på framtiden. Livet blir åter en lust att leva.

I motsats till den olika uppfattning, som genom tiderna gör sig gällande om de följande härskarne, har idealbilden av Augustus, den förste kejsaren, och hans tid, sådan en tacksam samtid uppfattade den, överlevat århundradena, till och med i kristna historiographers åskådning, blott med den skillnaden att dessa hänföra begynnelsen av en ny epok till den tilldragelse, som obemärkt av samtiden ägde rum under Augustus, nämligen Christi födelse. Denna åskådning har rotat sig fast i människornas sinnen allt in till vår tid; föreställningen om tidens fullbordan och frid på jorden, som alltjämt förknippas med Christi begynnelse, är en senare överföring av de strömningar och stämningar, som genombälvade det romerska kejsardömet uppkomsttider.

Till det romerska kejsardömet var sålunda världsfredsidén knuten, fred inom den dåtida kulturvärlden och samtidigt skydd för denna utåt mot barbarerna. Kejsarfreden, *pax Augusta* är världsfreden, vars lov ljuder under de följande seklerna från både greker och romare. Man må blott höra Plinierna, Strabo, Plutarchus, Epiktetus, till och med juden Philo. Man inser nu att förintandet av de tidigare, sinsemellan ständigt stridande rikena och allas uppgående i ett enda världsrrike varit en välgärning. Talaren Aelius Aristides från

Smyrna, en samtida till Antoninus Pius och Marcus Aurelius ger uttryck däråt i ett av sina tal, då han förklarar: «Nu har man ro för de eviga striderna om maktbalansen och suprematin mellan de enskilda staterna, ur vilka strider krigen hade sitt upphov. Allt hämtar sig från dessa lidanden och lever upp. Hela jorden liknar ett paradys, man kan njuta dess fröjder. Krig känner man till blott av hörsägner, på sin höjd förljudes sådant från gränserna. För rikets skydd finnes en välordnad här av yrkessoldater och starka gränsbefästningar. De äro beklagansvärda, som bo utanför rikets gränser och icke komma i åtnjutande av dess välgärningar. Nu är den lyckliga tiden kommen för människosläktet.»

En sådan tacksägelsehymn från de besegrades sida visar, huru man försonat sig med sitt öde och utan smärtsam hägkomst av det förra oberoendet numera kände sig väl som medborgare eller undersåtar i det mäktiga världsriket. Historikern greken Appianus förklarar i företalet till sin historia, huru under Caesarernas tvåhundraåriga herravälde Rom förskönats och statsinkomsterna vuxit, huru under det långvariga och fastgrundade fredstillståndet alla nått en hög grad av välmåga. Roms härskare måste till och med avvisa folk, som frivilligt ville underkasta sig, emedan de i vis måtta icke ville försvaga riket genom införlivande av vidsträckta och fattiga områden, svåra att försvara, en grundsats som redan Augustus hållit på och efter honom framför allt Hadrianus. Appianus är såsom andra grekiska skriftställare under kejsartiden en övertygad anhängare av monarkin. Demokratin, menade han, är ett välklingande namn, men vid varje tidpunkt onyttig.

Liknande toner anslår sophisten Kallinikos i Athen under det 3 årh. «Utanför det romerska riket gives det intet liv», säger han, «den som icke ser riket, ser icke solen». Och ännu på Julianus' tid kan talaren Libanius prisa föreningen av världens länder till ett helt. «Det finnes blott ett land och ett hav», säger han. Öppna äro hamnarna, som nästan äro för trånga för mängden av handelskepp, som från alla länder

bringa sina varor, och öppna stå städernas portar. De, som bo i västern, kunna skåda Nillandets under, och orientalen vad skönt västerns länder hava att bjuda. Allmän fröjd härskar på hela jorden. Alla tänkande folk följa enigt rikets härskares ledning.» Låt vara att retorernas lovtal över kejsarena följde ett fastställt schema, så måste man dock medgiva att fakta giva deras framställning av monarkins värde för världsfreden rätt.

Emellertid hade i hägnet av det romerska kejsardömet vuxit fram en annan makt, som också den var en förkunnare av världsfredstanken, nämligen kristendomen. Det är Paulus, som tycker Jesu religion ut ur de nationella skrankorna, av Israels nationella konung Messias blir i Pauli förkunnelse en världsfrälsare och fredsfurste, dock icke av den närvarande världen, utan av den kommande, som skulle bringa det tusenåriga riket. Därmed var vägen öppen att vinna också icke-juden, som kunde vidbliva sitt gamla orientaliskt-hellenistiska frälsar- (soter-) begrepp och hoppas på en kommande härskare ännu mäktigare än kejsaren. Den kristna kyrkans uppkomst hade icke varit tänkbar under andra betingelser än inom det romerska kejsardömet, denna världens rike var en nödvändig förutsättning för kristendomens himmelska rike. Detta måste en kristen tänkare som Origenes, en så ivrig kyrkofader som Hieronymus även medgiva, ehuru mera mot sin vilja. Mer än 200 år hade kristendomen tid att utbreda sig inom det romerska riket, innan staten fattade planen att förrinta den kristna kyrkan. Dess bekännare hade ju dock redan tidigare varit föremål för enskilda förföljelser från myndigheternas sida. Dock förgäves. Ty hela kampen mot kristendomen som religion var fullkomligt meningslös numera, sedan i och med amalgameringen av kejsardömet olika befolkningselement även den nationella religionen undergått en liknande kosmopolitisering och kejsarkulten, som skulle sammanhålla det hela, hade blivit en tom formalitet. Den djupare utvecklingen av själslivet hade redan för länge sedan gjort religionen till vars och ens personliga angelägenhet.

Under dylika betingelser utvecklar sig den kristna kyrkan till en hela riket omspinnande institution, en i sina biskopsdömen välorganiserad gudsstat på jorden. Genom Konstantin d. Store inpassas den kristna kyrkan, vilken som ett världsrrike i högre mening gör anspråk på en universal enhet, in i det numera till absolut monarki stegrade kejsardömet. De båda idéerna, det romerska världsriket och den kristna gudsstaten på jorden, båda symboler för världsfreden, närma sig varandra och utjämnas i varandra, en union som för vardera betyder fördel till det yttre, nackdel för deras inre väsende.

Trots att kejsardömet genom unionen med gudsstaten försäkrat sig för evigheten, faller det slutligen samman för barbarernas anlopp. Dock idén om det eviga romerska riket förbliver, och som de naturliga fortsättarna av detsamma kan man betrakta i väster påvedömet, i öster Byzan's kejsare och deras arvtagare Rysslands zarer. I västerlandet segrar theokratin, den andliga universalstaten, i den katholska kyrkans gestalt, men därmed är även världsfreden tillspillogiven i praktiken, ty huru vittgående än påvedömet's politiska inflytande under medeltiden är, de maktfaktorer, som allena kunna bjuda fred bland folken och människorna, stodo detsamma ej till buds. Så se vi västerlandet skrida fram mot en allt större splittring och allt mindre utsikter till världsfred. Det sista halvseklets «beväpnade fred» leder till det största krig världen skådat. Slagordet, varmed folkstämningen bakom fronterna piskas till uthållighet i det sista, är: «aldrig mera ett nytt krig» och i hoppet att en världsfred skulle vinnas genom slutligt besegrande av motståndaren läto sig folk militäriseras, som hittills icke känt värneplikt, och övertygade pacifister drogo på sig vapenrocken. En bjärtare kontrast än den den avslutade freden bildat till dessa förhoppningar, kan man icke gärna tänka sig.

Söndrad som aldrig förr är världen, fylld av misstro och hat. Här kunna varken den internationella socialismen, vars bankruttförklaring redan världskrigets utbrott var, ej allrysk

sovjetism eller internationell judefinans bjuda över den makt, som skulle utjämna motsättningarna, och allraminst det redan i sin linda lytta folkförbundet.

Historien är till för att giva oss lärdomar. Som allt människoverk var det romerska kejsardömet visst icke fullkomligt, ej ens vad freden beträffar, — huru många tronföljdsstrider skakade icke riket —, men taga vi dess lyckligaste tid, 2 årh. i betraktande, huru här inom ett område, som i våra dagar befolkas med i runt tal 220 miljoner människor, välstånd och ordning härskade och ostörd samfärdsel och varuutbyte kunde äga rum utan de skrankor, som sättas upp emellan stater, så måste det erkännas, att aldrig förr och heller aldrig senare ett dylikt tillstånd rått i världen. Och historikern har rätt att formulera satsen, först då, när världsmonarkins idé kan segra över nationalismens, först då kan världsfredstanken bli en verklighet, världen uppleva en ny *pax Augusta*.

